

Діаспора

Петро Рихло

НА СХРЕЩЕННІ КУЛЬТУР: ДУХОВНА МІСІЯ АННИ-ГАЛІ ГОРБАЧ

Історія німецько-українських літературних взаємин має давнє коріння, яке сягає ще часів середньовіччя. Згодом на ниві культурних контактів між двома європейськими народами плідно працювали такі відомі українські письменники й перекладачі, як Ю.Федькович, І.Франко, Леся Українка, Д.Загул, М.Бажан, Л.Первомайський, М.Лукаш, В.Стус та ін. Значних здобутків у вивченні літературних зв'язків між Україною та Німеччиною досягли як вітчизняні науковці (Я.Погребенник, Д.Наливайко, М.Зимомря), так і вчені української діаспори (Д.Дорошенко, Ю.Бойко-Блохін, Л.Рудницький). А проте в цій галузі і досі існує чимало серйозних нерозв'язаних проблем.

Кожному, хто займається сьогодні проблемами німецько-українських міжлітературних взаємин, зрозуміло, що йдеться тут про неоднакове, так би мовити, "асиметричне" співвідношення: в той час як рецепція німецької літератури в Україні проходить надзвичайно активно — українською мовою сьогодні можна прочитати німецькомовних авторів від Гете до Петера Гандке, на протилежному полюсі панує цілковитий штиль. Якщо замислитися над запитанням про суто прагматичні причини цього невітшного становища — тут я свідомо виношу за дужки заплутані історичні аспекти, — то найперше постає таке: сьогодні в німецькомовному просторі майже немає перекладачів з української, за винятком кількох німецьких та австрійських славістів, які працюють у вищій школі і час від часу вдаються до перекладацької діяльності, як, наприклад, Рольф Гьобнер у Грайфсвальді, Алоїз Вольдан у Пассау чи Стефан Сімонек у Відні. На жаль, наша держава ще не виробила ефективних форм своєї культурної експансії чи, принаймні, своєї культурної присутності за кордоном, як, напр., Польський або Словацький культурні інститути у Відні, які пропагують літературу й мистецтво своїх народів цілою низкою цікавих й ефективних акцій. "Болісно сприймають багато українців, — писав кілька років тому німецький публіцист Дітер Гойєр, — що їхня країна, їхня культура та історія все ще залишаються для західного освіченого суспільства terra incognita [...] Щоправда, часом Київ, Львів або Чернівці зринають у телевізійних репортажах і на газетних шпальтах надрегіональної преси, де розповідається про подорожні враження, проте на титульні сторінки західних видань Україна потрапляє лише під час екологічних катастроф і політичних стресів"¹.

Тому можна вважати вельми щасливою ту обставину, що в Райхельсгаймі, біля Марбурга (ФРН), живе не лише захоплена, а й компетентна пропагандистка української літератури Анна-Галія Горбач, яка, пристрасно вболіваючи за

¹ Geyer Dietrich. Die Erfindung der Ukraine. Warum Kiew und das Land am Dnjepr zu Europa gehören // Die Zeit. — Nr.24. — Vom 8. — Juni, 2000. — S.76.

українське письменство, своєю невтомною діяльністю в міру своїх сил компенсує відсутність українських культурних інституцій у Німеччині і яку навряд чи можна переоцінити. Це той випадок, про котрий говорить Петер Мотцан стосовно румунської літератури: “Навіть побіжний погляд на німецький книжковий ринок об’єднаної Німеччини доводить, що велика частина перекладів румунської літератури завдячує своєю появою переважно румунським німцям”².

Анна-Галя Горбач походить з німецько-української родини Луцяків, що колись облюбувала собі мальовниче підкарпатське село Бродина у Південній Буковині, де 2 березня 1924 р. народилася дівчинка, котру охрестили подвійним ім’ям Анна-Галя. В рідній Бродині вона здобула початкову освіту, а в 30-ті рр. навчалася у Чернівецькому дівочому ліцеї. В 1940 р. після ультимативної анексії краю Радянським Союзом перед родиною постав нелегкий вибір – залишитися під сталінським режимом або ж емігрувати до німецького Райху. Луцяки вибрали друге, бо надто сумною була цілком реальна загроза опинитися в Сибіру. Після війни Анна-Галя студіювала славистику, романістику та східноєвропейську історію в університетах Геттінгена й Мюнхена. Там, у середовищі патріотично налаштованої української молоді, вона зустріла свого майбутнього чоловіка – згодом видатного вченого-мовознавця, дослідника проблем історії мови, лексикології, діалектології й фольклористики, відкривача й популяризатора багатьох рукописних пам’яток української писемності Олексу Горбача (1918–1997). Вони прожили довге й щасливе життя (восьмитомне зібрання його лінгвістичних праць, видане Українським Вільним Університетом у Мюнхені, – унікальний за масштабністю науковий доробок, без якого не обходиться нині жодна славистична бібліотека в Західній Європі). Ще у студентські роки А.-Г. Горбач почала перекладати німецькою мовою оповідання й новели українських письменників. Її перу належать майстерні перекладацькі інтерпретації творів Михайла Коцюбинського (“Тіні забутих предків”, “Fata morgana”), Андрія Чайковського (“На уходах”), Гната Хоткевича (“Камінна душа”), низки новел Василя Стефаника, оповідань і повістей Миколи Хвильового, упорядкування й переклад антологій української прози ХХ століття “Der blaue November” (“Синій листопад”, 1959) та “Ein Brunnen für Durstige” (“Криниця для спраглих”, 1971). Водночас з’являються її літературознавчі праці – докторська дисертація “Епічні стилістичні засоби козацьких дум” (1950), дослідження “Ольга Кобилянська і німецька культура” (1967), книжка “Українські карпатські казки” (1975), статті й розвідки про українську літературу, українсько-німецькі та українсько-румунські зв’язки, які вона регулярно пише для відомої в німецькомовних країнах багатотомної літературної енциклопедії Кіндлера. В 70-ті роки А.-Г. Горбач ініціювала правову кампанію за звільнення українських письменників-дисидентів з радянських в’язниць і таборів ГУЛАГу (Іван Світличний, Євген Сверстюк, Валерій Марченко, Василь Стус, В’ячеслав Чорновіл, Микола Горбаль, Ірина та Ігор Калинці та ін.). Розгорнувши інтенсивну роботу в міжнародних амністових організаціях, вона домагалася для політичних в’язнів права на листування, надсилала їм бандеролі з книгами, морально підтримувала їхній дух, пропагуючи їхні твори на Заході. 1983 року вона уклала й видала у мюнхенському видавництві “Herold und Appel” антологію “Angst, ich habe dich losgeworden: Ukrainische Gedichte aus der Verbannung” (“Страх, я позбувся тебе: Українська поезія з політичних таборів”), яка репрезентувала перекладені нею на німецьку табірні вірші І.Світличного, Є.Сверстюка та В.Стуса і мала широкий розголос у

² Motzan Peter. Die Szenarien des Randes: Region, Insel, Minderheit // Deutsche Literatur im östlichen und südöstlichen Europa: Konzepte und Methoden der Geschichtsschreibung und Lexikographie. Internationale Tagung Marbach 7.–9. – Dezember, 1995. Hg. Von Eckhard Grunewald u. Stefan Siener. – München: Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1997. – S.99.

німецькій пресі. Передмову до цієї книжки написав відомий російський дисидент і правозахисник Лев Копелев. У 90-их рр. А.-Г. Горбач організувала перші в Німеччині публічні читання українських авторів (Валерій Шевчук, Віктор Кордун, Юрій Андрухович, Іван Малкович). Приблизно тоді ж з'являються в її перекладах п'ять антологій сучасної української прози: "Letzter Besuch in Tschornobyl: Ukrainische Erzähler der Gegenwart" ("Останні відвідини Чорнобиля: Сучасні українські прозаїки", 1994), "Stimmen aus Tschornobyl" ("Голоси з Чорнобиля", 1996), "Ein Rosenbrunnen: Junge Erzähler aus der Ukraine" ("Трояндова криниця: Молоді українські прозаїки", 1998), "Die Kürbisfürstin: Eine Anthologie zum Frauenthema in der Ukraine" ("Гарбузова княгиня: Антологія творів українських авторів на жіночу тему", 1999), "Die Stimme des Grases: Phantastische Erzählungen aus der Ukraine" ("Голос трави: Фантастичні оповідання з України", 2000), а також двомовна (німецькою й українською) антологія української лірики ХХ століття під заголовком "Reich mir die steinerne Laute" ("Подай мені камінну лютню", 1996), яку уклав Юрій Андрухович. Ця поетична антологія вважається особливо вдалим проектом. На книжку звернули увагу німецькі засоби масової інформації, із здивуванням відкривши для себе сучасну українську поезію. "Хоч би як дивно це звучало, коли мова йде про європейський народ з п'ятдесятимільйонним населенням, у даній антології справді йдеться про першу книжку такого роду німецькою мовою", — писав у газеті "Frankfurter Allgemeine Zeitung" відомий публіцист Карл-Маркус Гаус. Упорядник наголосив, що його мета — це прагнення репрезентувати українську лірику як лірику модерну й вивести її з орбіти фольклоризму, куди українське мистецтво було загнане за радянських часів. Отже, його мета — уможливити суголосне часові прочитання української поезії, почин, який, з огляду на вибраних ним двадцять авторів, видається добре обґрунтованим"³. Звичайно, така схвальна оцінка стала можливою передусім завдяки високомистецьким перекладам А.-Г. Горбач.

Щоб позбутися тиску несприятливої видавничої кон'юнктури, зорієнтованої передусім на комерційний успіх, А.-Г. Горбач вирішує заснувати своє власне видавництво. Вона назве його "Бродина" — на честь свого рідного буковинського села. Новостворене видавництво ставило собі за єдину мету пропаганду української літератури. Це дало їй змогу на свій смак добирати авторів для перекладу, бути водночас впевненою, що ця робота не виявиться марною. Так останнім часом з'явилися поетичні книги "Spurensuche im Juli" ("Пошуки слідів у липні", 1995) Юрія Андруховича, "Goldener Regen" ("Золотий дощ", 1996) Ігоря Римарука, "Kryptogramme" ("Криптограми", 1996) і "Weiße Psalmen" ("Білі псалми", 1999) Віктора Кордуна, "Grenzsteine des Lebens" ("Віхи життя", 1998) Ліни Костенко, "Der Dichter in der Luft" ("Поет у повітрі", 2001) Василя Герасим'юка. До улюблених авторів А.-Г. Горбач належить також відомий український прозаїк сучасності Валерій Шевчук, з яким вона підтримує тісні особисті контакти й книжку прози якого під назвою "Mondschein über dem Schwalbennest" ("Місячне сяйво над Ластів'ячим гніздом", 1997) вона майстерно відтворила німецькою.

Щойно почався відлік третього тисячоліття, а пані Горбач уже встигла видати низку нових книжок. Це двомовна хрестоматія "Die ukrainische Literatur entdecken" ("Відкривати українську літературу", 2001), що містить літературно-історичні тексти українських авторів ХІХ-ХХ ст., а також їхні стислі літературні портрети — видання призначене для навчально-дидактичних цілей і адресоване насамперед німецьким студентам-україністам; це також антологія сучасної української лірики "Kerben der Zeit" ("Карби часу", 2003), яка репрезентує поезію 70-90-х рр. ХХ ст.

³ Gauß Karl-Markus. Roman im verriegelten Wagen. Vom Land am Rande: Eine Anthologie moderner ukrainischer Lyrik // Frankfurter Allgemeine Zeitung. — Nr.100. — Vom 30. — April, 1997. — S.42.

(В.Голобородько, І.Драч, І.Калинець, Л.Костенко, Т.Мельничук, І.Жиленко, В.Стус, І.Світличний, Г.Чубай, М.Вінграновський, Ю.Андрухович, Н.Білоцерківець, Т.Федюк, В.Герасим'юк, В.Кордун, Р.Лиша, І.Малкович, І.Римарук, С.Сапеляк, О.Забужко, Ю.Бедрик, Н.Федорак, О.Гелета, Т.Гаврилів, В.Махно, Р.Мельників, Г.Петросаняк, С.Процюк, В.Слапчук, Б.Смоляк) – з розлогою передмовою та біобібліографічними довідками про кожного з названих авторів; нарешті, це друге, значно розширене й доповнене, видання літературознавчих нарисів та есеїв “Die Ukraine im Spiegel ihrer Literatur” (“Україна у дзеркалі своєї літератури”, 2002), яка охоплює найрізноманітніші сфери та історичні епохи побутування української літератури (усвідомлення й становлення власної ідентичності, внесок Галичини в розвиток українського письменства, культурні процеси ХХ ст., українські неокласици, Київська поетична школа, українська культурна політика в пострадянський час, українська література в німецьких перекладах тощо – ось лише деякі з тематичних стрижнів книжки).

Окремо хочеться сказати про без перебільшення “циклопічну” працю А.-Г. Горбач над перекладом третього тому “Історії української літератури XVII-XVIII ст.” Михайла Возняка, яка тривала протягом багатьох літ і завершилася 2001 року виходом у світ гігантського тому обсягом 900 сторінок великого формату в одному з найсолідніших західних видавництв наукової літератури “Böhlau-Verlag” (переклад другого тому, що охоплює середню добу, здійснила ще в 70-х роках її дочка Катерина, а матеріал першого тому, присвяченого літературі Київської Русі, вже віддавна відомий німецьким славістам, оскільки він не раз викладався в численних публікаціях як до, так і після опублікування праці М.Возняка). Крім того, перекладачка доповнила наукову бібліографію цієї фундаментальної праці М.Возняка новими джерелами, які з’явилися з часу публікації книжок українською мовою 1924 р., довівши її до кінця ХХ століття. Отож, завдяки цьому родинному тандему німецькомовному читачеві став приступний один із найповажніших і найдетальніших оглядів нашого письменства давнього періоду.

Якщо зібрати до купи всі книжки, які ця невтомна жінка подарувала світові, то важко повірити, що одна людина спроможна здійснити таку титанічну працю. Бо з цих видань можна сформувати пристойну бібліотечку україністики, яка нараховуватиме кілька десятків томів. Тільки у власному видавництві А.-Г. Горбач випустила вже 15 книжок. А скільки вона їх опублікувала в інших – німецьких, швейцарських, австрійських – видавництвах! З огляду на це її слова: “Я живу в чужинецькому оточенні й хочу зробити щось для української культури”, сказані свого часу в інтерв’ю з Людмилою Тарнашинською⁴, сприймаються як життєве кредо, якого вона дотримується з гідною подиву послідовністю.

До безсумнівних досягнень А.-Г. Горбач належать, насамперед, переклади прози, в яких вона як семантично, так і стилістично відчувається абсолютно розкуто, впевнено використовуючи фразеологію української мови, відшуковуючи в німецькій точні ідіоматичні паралелі. У своїх поетичних інтерпретаціях перекладачка відмовляється від такого питомого для українських віршів елемента, як рима, щоб якнайадекватніше передати образність вірша, якомога точніше відтворити динаміку авторського мислення, що при перекладах римованим віршем нерідко нівелюються. Про таку методику перекладу ліричної поезії можна, звичайно, сперечатися. Однак потрібно твердо усвідомити собі, що без перекладів А.-Г. Горбач німецькомовна палітра української літератури була б не просто біднішою – вона була б подібною до пустелі, позбавленої навіть убогої рослинності. Цей стан оскаржують навіть ті з німецьких публіцистів, які бодай трішки

⁴ *Тарнашинська Людмила. Закон піраміди: Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї.* – К., 2001, С.157. [Серія “Українці у світовій цивілізації”].

наближаються до розуміння даних проблем. “Тільки в окремих випадках українську літературу перекладають іншими мовами, — наголошує Брігітте Шульце. — Заходи, подібні до “Бієннале української літератури”, яке було зорганізоване 1993 р. Товариством літератури в Берліні, або ж унікальна низка презентацій “Україна літературна” в Мюнхені [1997 р.] надзвичайно рідкісні. Те, що існує сьогодні на німецькому ринку книжок з української літератури, в основному переклала й видала власним коштом українська емігрантка Анна-Галія Горбач”⁵. Важко знайти аналог такому феномену в культурі інших народів.

В радянські часи ім’я Анни-Галі Горбач практично не фігурувало в нашому літературному вжитку, позаяк її перекладацька й наукова діяльність однозначно тлумачилася як буржуазно-націоналістична й ворожа комуністичному режимові. Тільки на початку 90-их років, коли в українському суспільстві скресла ідеологічна крига тотального контролю над літературним процесом, для неї з’явилася можливість відвідувати Україну й особисто спілкуватися з українськими авторами, твори котрих вона весь цей час прагнула донести до свідомості німецьких читачів. Відтоді А.-Г. Горбач незмінна учасниця всіх конгресів Міжнародної асоціації українців (МАУ), численних міжнародних зустрічей і конференцій, де йдеться про проблеми рецепції української літератури за кордоном. 1993 року їй було прийнято до Національної спілки письменників України, удостоєно премії імені Василя Стуса Української Асоціації незалежної творчої інтелігенції (1993) та літературної премії імені Івана Франка (1994). Проте, на мій погляд, Україна ще й сьогодні у великому боргу перед цією талановитою й мужньою жінкою, котра стала живою легендою нашої духовної емансипації та культурної самодостатності. “Жодна зі слов’янських літератур не завдячує одній-єдиній людині так багато, як завдячує українська література Анні-Галі Горбач”, — сказав якимось відомий на Заході славіст, професор Боннського університету Ганс Роте. Обводячи ретроспективним поглядом усе, що зроблено нею за півстоліття самовідданої, напруженої праці у справі поширення українського слова в німецькому культурному просторі, з цим важко не погодитися.

м. Чернівці

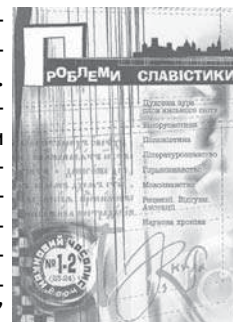
⁵ *Schulze Brigitte*. Picnick auf dem Eis. Den Markt muß man erfinden // Frankfurter Allgemeine Zeitung. — Nr.72, 26. — März, 1999. — S.44.

ПРОБЛЕМИ СЛАВІСТИКИ. — 2004. — № 1 — 2.

Черговий номер заснованого 1999 року щоквартальника містить матеріали, підготовлені науковими лабораторіями “Слов’янські літератури: проблеми, пошуки, перспективи вивчення”, “Цілісно-системний аналіз”, кафедрою слов’янської філології Волинського державного університету ім. Лесі Українки та науково-дослідною лабораторією “Славістичні методологічні студії”

Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Статті розподілені за рубриками “Духовна аура слов’янського світу”, “Білорусистика”, “Полоністика”, “Літературознавство”, “Горькознавство”, “Мовознавство” та ін.

Слово і Час. 2005. №7